Fristaden Danzig – det første år

10.01.1920 til 31.01.1921: frimærker, dagstempler og sikkerhedsforanstaltninger

Af Ton Hulkenberg

Ton Hulkenberg er medlem af AEP (Académie Européene de Philatélie), trykt i AEP's medlemspublikation, OPUS, nummer 19. DFT takker forfatteren og OPUS's redaktør, Guy Coutant, for tilladelse til at bringe artiklen på dansk.

Artiklen er oversat og minimalt redigeret (nogle få uddybende oplysninger) af Allan Brink.

Postfrimærker

Da betingelserne i Versailles-traktaten blev ført ud i livet, blev et forudbestemt område omkring byen Danzig adskilt fra Det tyske Rige under navnet Fristaden Danzig (på tysk Freie Stadt Danzig eller forkortet FSD) (fig. 1). Byen var på det tidspunkt hovedsageligt beboet af tyskere eller tysksindede, men det er i dag en by i Polen, Gdansk. Polen fik lejlighed til at bruge fristaden som havn.

Det nye land havde ikke umiddelbart egne frimærker. Tyske frimærker og helsager var fortsat gyldige. De første egne frimærker blev ikke udgivet før den 14. juni 1920 på den dag, hvor en grundlovsforsamling mødtes for første gang. Disse frimærker var på sin vis ikke egne frimærker, men i stedet for frimærker fra Det tyske Rige, som var overtrykt "Danzig" på Statstrykkeriet i Berlin (Michel nummer 1-15).

Tyske frimærker og helsager brugt i fristaden Danzig mellem 10.01.1920 og 13.06.1920 kaldes forløbere (fig. 2). Dato og stednavn må i sagens natur være læselige på sådanne objekter.

Da egne frimærker blev udgivet, havde befolkningen en periode på 33 dage til enten at bruge de tyske frimærker eller ombytte

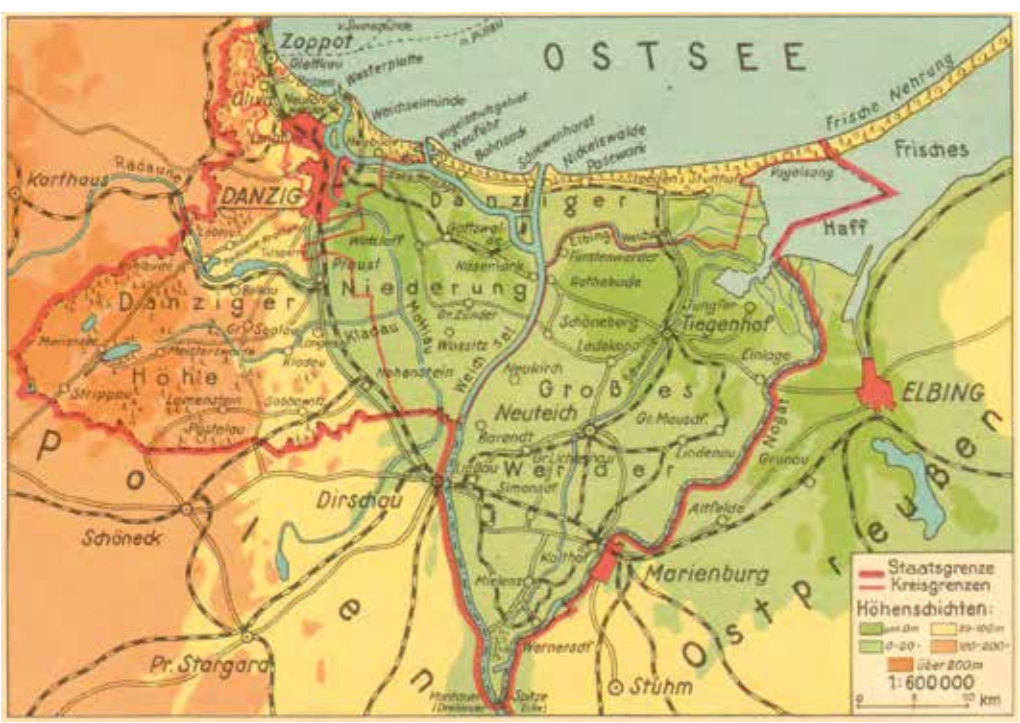

Fig. 1: Kort over Fristaden Danzig

Fig. 2: Forløber postkort med specialstempel fra Danzig Messen 1920. Findes brugt mellem 18.02.1920 og 26.02.1920

Fig. 3: Medløber stemplet Danzig * 5 den 08.07.1920

Fig. 4: Brev frankeret med Bayern Afskedsudgaven stemplet Danzig * 1 den 31.05.1920. Takst fra den 06.05.1920 til Tyskland 40 Pfennig – overfrankeret med 5 Pfennig

Fig. 5: 10 Pfennig postkort stemplet på udgivelsesdagen den 14.06.1920 opfrankeret med 20 Pfennig og sendt til Tyskland. Fra den 06.05.1920 takst til Tyskland 30 Pfennig

dem på posthusene. Frimærker og helsager brugt mellem 14.06.1920 og 19.07.1920 kaldes medløbere (fig. 3). Blandingsfrankatur blev accepteret. I sådanne tilfælde er fuldt læselige datoer og stednavne i stemplerne naturligvis også påkrævet.

Indtil 19.07.1920 kunne alle i Tyskland gyldige frimærker bruges i Danzig. Man har også eksempler på brug af frimærker fra den såkaldte afskedsudgave fra Bayern (fig. 4 - Bayern udgav egne frimærker fra 1850-1920). Disse frimærker blev ikke solgt på posthusene i Danzig, men er blevet bragt til Danzig af rejsende fra Det tyske Rige. Efter den 19. juli 1920 kunne man udelukkende frankere med frimærkerne overtrykt "Danzig" (fig. 5).

Inflationen havde indvirkning med det samme. Dette gjaldt mere for helsager end for frimærker. Det nye 10 Pfennig postkort kunne eksempelvis kun bruges som tryksag. Derfor fik mange frimærkehandlere deres prislister trykt på disse kort. På samme måde kunne 15 Pfennig postkortet kun bruges med tillægsfrankering frem til 10.08.1920. Derefter blev postkortet kun godkendt som lokalpost. Allerede 06.05.1920 steg portoen for postkort til 30 Pfennig. Postetaten overtrykte de resterende oplag af 7 1/2 og 10 Pfennig postkort med den nye portosats på 30 Pfennig (fig. 6) – en bjælke dækkede "Deutsches Reich" med "Danzig" trykt ovenfor i en halvcirkel (Michel GA P 6-9).

Den 10.08.1920 sænkede postvæsenet portoen! Et lokalbrev blev nedsat fra 40 Pfennig til 25 Pfennig. Der var ingen 25 Pfennig frimærker, og der var ikke længere brug for 30 Pfennig mærkerne. Af sparehensyn bestilte etaten ikke nye frimærker fra Statstrykkeriet i Berlin, og man fik i stedet for de resterende oplag af 30 Pfennig frimærker overtrykt (Michel nummer

Fig. 6: September 1920 postkortudgave med nyt pålydende 30 Pfennig med bjælke over "Deutsches Reich"

5). Overtrykket blev foretaget lokalt af trykkeriet Julius Sauer i Danzig, og man gjorde det samme med 20 Pfennig mærkerne (Michel nummer 4). De nye frimærker var imidlertid ikke netop skønheder, og disse "stjerneprovisorier" (Michel nummer 16-20) var ikke populære blandt brevsenderne (fig. 7).

Danzigs postetat var overrasket over det høje salg af frimærker. Oplaget var trykt med henblik på at holde en længere periode, men filatelister fra især Tyskland, men også fra alle andre dele af verden, forsøgte at købe de nye udgaver. Da store restoplag var til rådighed af Germania udgaven, blev Sauer trykkeriet betroet endnu en ordre til at overtrykke disse frimærker, denne gang med en bjælke over "Deutsches Reich" og et diagonalt overtryk "Danzig" (fig. 8). Udgaven kendes nu blandt samlere som "De Diagonale" (Michel 21-25).

Den 20.08.1920 blev endnu en serie af overtrykte frimærker udgivet, men denne gang udelukkende Mark værdierne. Det var igen på 30 Pfennig mærker og andre Germania værdier som postvæsenet stadigvæk lå inde med. Disse mærker blev udstedt med bundtryk, og der var nye pålydende værdier på 1, 2, 3, 5 og 10 Mark (Michel 26-31). De findes hovedsageligt brugt på adressekort (fig. 9).

Ti dage senere, den 30.08.1920, blev endnu et sæt "diagonale" udsendt, som tidligere også overtrykt hos Sauer. Dette sæt indeholdt nominelle værdier, som ikke kunne bruges som singlefrankering, nemlig 2, 2 1/2, 3 og 7 1/2 Pfennig (Michel 32-40). Filatelister betragtede disse som spekulative. Samme dag blev de såkaldte "Store Tjenestemærker" udsendt (Michel 47-49).

Ifølge anordningen fra den 14.08.1920 måtte disse tre værdier på 60 Pfennig, 1 og 2 Mark ikke sælges til publikum, og de var udelukkende ment som frigørelse for tjenesteforsendelser i Danzig. Imidlertid blev de fleste af disse mærker alligevel solgt til samlere (fig. 10).

Fig. 7: Anbefalet tryksag frankeret med de såkaldte Stjerneprovisorier. Stemplet Danzig * den 01.09.1920. Fra den 06.05.1920 takst til Tyskland postkort 10 Pfennig plus anbefalingsgebyr 50 Prennig

Fig. 8: Brev frankeret med 20.08.1920 udgaven med diagonalt overtryk og bjælke over Deutsches Reich. Stemplet Danzig * 5g den 07.09.1920. Fra den 06.05.1920 takst til Tyskland: 40 Pfennig

I 1920 blev Danzig en del af de ekspanderende internationale luftpostruter. Det var muligt at sende luftpost fra Danzig til lande som Holland, Storbritannien, Sverige og Danmark. Brug af det indenlandske tyske luftpostnetværk var forbudt. Første flyvning fra Danzig fandt sted den 20. oktober, men flyvningerne måtte indstilles allerede den 30. oktober på grund af dårligt vintervejr.

Naturligvis ønskede Danzigs postvæsen at have egne luftpostmærker. Første udgave kom den 29.09.1920 (Michel 50-52). Et 40 Pfenning frimærke fra Germania udgaven (Michel 6) blev overtrykt for anden gang. 40 og 60 Pfennig frimærkerne fik overtrykt et fly, medens 1 Mark værdien blev forsynet med et posthorn (fig. 11). Den 01.11.1920 blev sættet fra den 20. august genudsendt, men denne gang med et lilla-gråt undertryk (Michel 41-45).

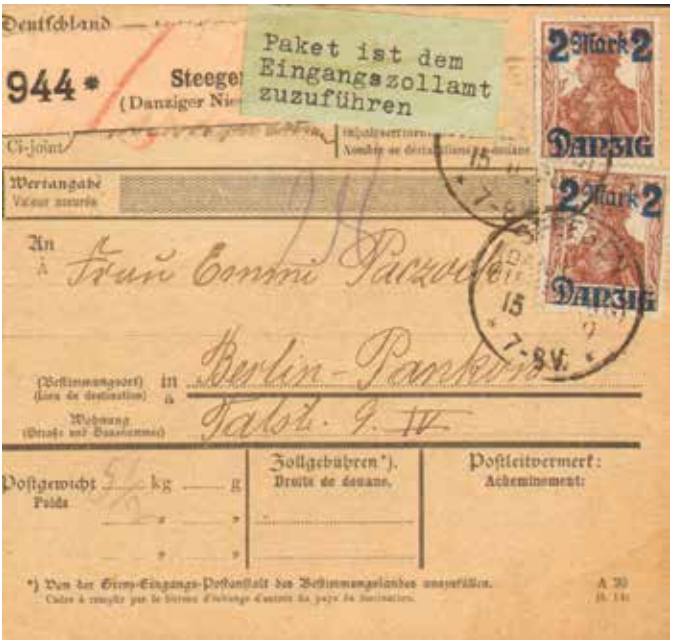

Fig. 9: Adressekort frankeret med overtrykte frimærker med bundtryk. Sendt fra Steegen (Danziger Niedrung) den 15.06.1920. Takst 4 Mark

Fig. 10: Såkaldt Stort Tjenestemærke udgivet den 30.08.1920

På dagen, hvor Fristaden Danzig blev proklameret, den 15.11.1920, blev egne frimærker endeligt udgivet. Trykkeriet Sauer fik igen overdraget opgaven. Disse frimærker, som viser et sejlskib for fuld vind, kendes som "sejlskibsudgaven" (Michel 53-62). Da Sauer ikke havde erfaring med at producere frimærker fra bar bund og med takning, kom frimærkerne først frem til posthusene den 31.01.1921. Fri-

Fig. 11: Den første luftpostudgave fra 29.09.1920. Sendt til England. Takst var: Brev 80 Pfenning + plus anbefalingsgebyr 80 Pfennig og luftposttillæg 60 Pfennig = i alt 220 Pfennig

mærkerne har savtakning (illustration 12).

For alle de overtrykte udgaver og for sejlskibsudgaven er der utallige varianter og pladefejl, men også mange forfalskninger. Det er dette, som er med til at gøre samling af Danzig meget speciel.

Dagstemplerne

Den tilfældige optrækning af Danzigs grænse medførte, at mange dagstempler nu havde forkert tekst. Her er nogle eksempler: Zeyer (Kr. Elbing) [Kr betyder Kreis som er et distrikt]. Hohenstein (Kr. Dirschau) og Brunau (Westpr.) [Westpr. betyder Vestprøjsen]. Elbing lå nu i Østprøjsen. Dirschau tilhørte Polen (i "korridoren") og Brunau var ikke længere en del af Vestprøjsen (fig. 13).

Postvæsenet i Danzig besluttede at give alle landposthuse den samme type stempel. Det var et rundt stempel med en halvcirkel foroven, hvor stednavnet var påført, og nedenunder i dato-"broen" stod der "(Freie Stadt

Fig. 12: Sejlskibsudgaven den 31.01.1921. Værdibrev med 9.000 Mark. Sendt den 06.05.1921. Takst: brev 40 Pfennig + anbefalingsgebyr 50 Pfennig + værditillæg 9 x 1 Mark = 9 Mark og 90 Pfennig og altså overfrankeret med 10 Pfennig

Fig. 13: Brev sendt fra Zeyer (Kreis Elbing) den 26.02.1921. Zeyer fik sit nye stempel den 10.01.1922

Fig. 14: Postkort fra Kalthof med fejlagtig inskription ”(Freistadt / Danzig)”

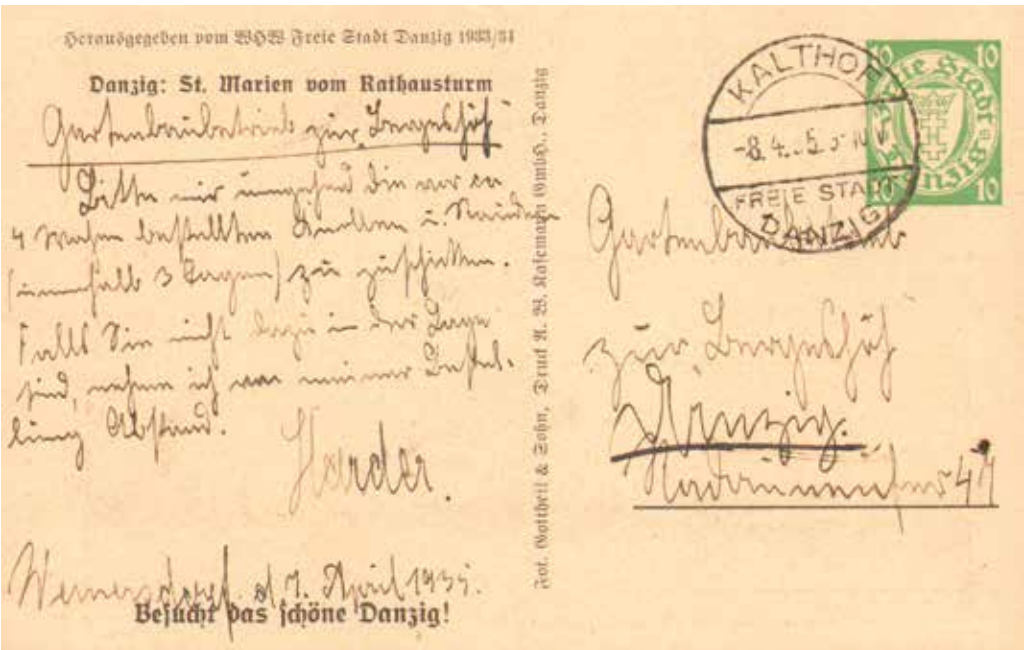

Illustration 15: Postkort fra Kalthof med korrekt inskription ”(Freie Stadt / Danzig)”

/ Danzig)”. Efter to år havde alle 63 posthuse modtaget de nye stempler. Det første dagstempel blev lavet for Kalthof. Landsbyen modtog sit dagstempel den 13.10.1920 men med en forkert inskription ”(Freistadt Danzig)”. Dagsstemplet blev derfor tilbagetrukket. Kalthof er en landsby på vestbredden af Nogat floden, og i begyndelsen af den 19. århundrede blev det ind-

lemmet i byen Marienburg øst for Nogat. Posthuset i Kalthof brugte stemplet MARIENBURG 3. Men da den vestlige del af Marienburg, altså Kalthof, nu tilhørte Danzig blev posthuset omdøbt til "Kalthof" (som det også hed tidligere). Den 05.01.1921 fik posthuset et andet dagsstempel, denne gang med den korrekte inskription "Freie Stadt Danzig". Begge stempler var i brug frem til 1939 (fig. 14 og 15).

Selve Danzig by, Danzig-Langfuhr og de andre posthuse fortsatte med at bruge deres gamle stempler uden ændringer eller tilføjelser.

Sikkerhedsforanstaltninger

Efterspørgslen fra samlere og handlere på brugte højværdier førte til stigende tyverier af de arkiverede adressekort. Derfor bestemte postvæsenet af disse værdier skulle gøres uattraktive for samlere. Jævnfør en forordning fra 18.10.1920 skulle mærker med 1 Mark eller højere pålydende enten perforeres eller have et blækkryds påført. Der var posthuse som nærmest påførte små malerier (fig. 16).

I det første tilfælde (perforering) blev et dagstempel påført som normalt og i det andet tilfælde blev blækkryds tilføjet. Begge metoder var tidskrævende, så efter seks uger besluttede postvæsenet at tage korkstempler i brug, da disse let kunne fremstilles af det enkelte posthus. Men selv med denne metode skulle dagsstemplet tilføres ved siden af frimærkerne (fig. 17).

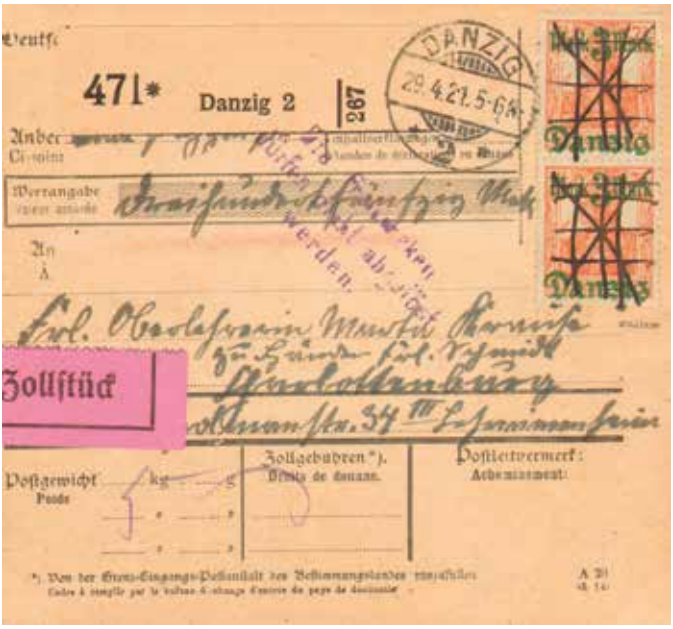

Fig. 16: Adressekort fra Danzig til Berlin med blækannullering

Fig. 17: Adressekort fra Oliva med korkstempel. 50 Pfennig mærket skulle have været dagstemplet og ikke stemplet med korkstemplet

Litteratur:

· *"Die Briefmarken der Freien Stadt Danzig", håndbog af Gerhard Schüler*

· *Michel Katalog Deutschland Spezial, bind 1, 2014*

· *Michel Ganzsachen-Katalog, 2018*

· *"Luftpost Danzig" af Hans-Joachim Düsterwald, 2009*

· *"Von der Erfindung der Paketkarte zum Danziger Korkstempel – der Kampf um die verklebten Freimarken, Ton Hulkenberg, ARGE Danzig, Litteraturbeitrag Nr. 849, 2005*

· *"Danzig: Die Schrägdrucke und Ihre Fälschungen", Gerhard Schüler, Collegium Philatelicum, 1957-1959.*

· *"Danzig Katalog Vol. 1 – Aufgabe- und Entwertungsstempel", Klaus Wolff, Berlin 2014*

· *"Danzig Katalog Vol. 2 – Besondere Aufgabestempel", Klaus Wolff, Berlin 2004*